

Turizm Tarihinin Kaynakları

Murat HANILÇE

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi

GİRİŞ

Anatolia'nın bu sayısında itibaren ülkemizde son zamanlarda giderek yaygınlık kazanan Turizm Tarihi'ne malzeme sağlayan çeşitli kaynakları tanıtmaya başlayacağız. Bu meyanda ilk olarak köşeyi iki bölüme ayırarak arşivler ve seyahatnameler üzerinde duracağız. Bu ilk sayıda Garanti Bankası tarafından desteklenen SALT arşivi ve Eski çağ seyyahlarıyla yola koyulacağız. Süreci içerisinde Turizm tarihine dair farklı ve alternatif kaynak çeşitlerine yer vereceğiz.

I. KISIM: TURİZM TARİHİ ARAŞTIRMALARI İÇİN ARŞİVLER

Turizm ve Turizm Tarihi Araştırmaları İçin Genç ve Dinamik Bir Arşiv: SALT

Salt'ın Kuruluşu: Garanti BBVA, 2006 yılında, sahibi olduğu binalarda faaliyet gösteren Platform Garanti Güncel Sanat Merkezi, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi (OBAAM) ile Garanti Galerisi'nin ayrı disiplin, ilgi ve deneyimlere dayalı birikimlerini ortak bir yapıda değerlendirmek üzere, disiplinler ötesi yeni bir kurum için kapsamlı bir projeye başladı. Dört yıllık araştırma ve planlama sürecinde, İstiklal Caddesi'nde Platform Garanti'nin bulunduğu bina ile Bankalar Caddesi'nde OBAAM'ın bulunduğu binanın yeniden işlevlendirme çalışmaları tamamlandı. Üç kurumun birikimlerinden temel alan SALT, "kâr amacı gütmeyen özerk bir kültür kurumu" olarak 2011'de faaliyete geçti. SALT Beyoğlu 9 Nisan'da, SALT Galata 22 Kasım'da kamunun kullanımına açıldı. SALT'ın web sitesi, saltonline.org adresinde Türkçe-İngilizce dillerinde yayına başladı.

Sergi ve Programlar: SALT'ın yapılarına giriş ve gerçekleştirdiği sergi ve sunumlar, film ve video gösterimleri, konser ve performanslar, konuşma ve söyleşiler ile konferans ve atölyelerin tamamı ücretsizdir. 2013'ten itibaren dört yıl boyunca SALT Ulus yapısında sürdürülen Ankara sergi ve programları, 2017'den bu yana başkentteki tanınmış kurumlarla iş birliğine dayalı ev sahiplikleriyle sunulmaktadır. 10 yıl içerisinde bu iki kentte, ulusal ve uluslararası nitelikte 100 sergi yapan SALT'ta şimdiye kadar düzenlenen program/etkinlik sayısı 3000'i aşmış bulunmaktadır. SALT, halihazırda, salgın koşullarında programlarına çevrimiçi olarak devam etmektedir. İlgi alanları arasında, imparatorluktan cumhuriyete Türkiye ve yakın coğrafyasında mimarlık, tasarım, arkeoloji, kent, yapı çevre ve sosyal-ekonomik tarih konuları da bulunan SALT, mesleki arşivler, aile arşivleri ve buluntu arşivlerden uzun vadeli araştırmalarla derlenen sergilerin yanı sıra, uluslararası koleksiyonlardan seçili sanat üretimleri ve Türkiye'de ilk kez sunulan araştırma projeleriyle bugün üzerinden geçmiş yorumlamaya açmaktadır

Arşiv ve Araştırma: SALT Galata'nın orta avlusunda 650 metrekarelik bir alandan oluşan SALT Araştırma, 100.000'den fazla kaynağı bir araya getiren bir ihtisas kütüphanesi olarak başta öğrenciler, öğretmenler ve araştırmacılar olmak üzere, yayın koleksiyonundan yararlanmak isteyen herkese açıktır. Yapının birinci katındaki SALT Araştırma Ferit F. Şahenk Salonu ise, yüksek lisans ve doktora öğrencileri ile akademisyenler ve bağımsız araştırmacılara kayıt sistemiyle hizmet vermektedir. Her yıl yeni kaynaklarla büyüyen

yayın koleksiyonu, saltresearch.org adresinde ayrıntılı olarak görüntülenebilmektedir. SALT Araştırma tarafından dijitalleştirilerek archives.saltresearch.org adresinde ücretsiz erişime açılan ve sayısı her yıl artan arşiv koleksiyonları, “Sanat”, “Mimarlık ve Tasarım” ile “Kent, Toplum ve Ekonomi” başlıkları altında yaklaşık 2 milyon belgeyi kaynak bilgileriyle incelemeye sunuyor. Önemli mimar, tasarımcı, sanatçı ve fotoğrafçıların mesleki arşivlerinden yüz binlerce belgenin de yer aldığı arşiv koleksiyonlarıyla SALT Araştırma, Türkiye’nin hafızasını korumayı amaçlamaktadır. Hem yayın ve arşiv koleksiyonlarının kullanımını teşvik etmek hem de güncel sanat, mimarlık ve tasarım, sosyal ve ekonomik tarih alanlarında özgün projelerin geliştirilmesine katkı sağlamak üzere oluşturulan SALT Araştırma Fonları’yla 2013-2020 yıllarında 56 projeye toplam 630.000 TL’lik karşılıksız destek verilmiştir.

Çevrimiçi Platformlar: Kurumun bütün araştırma ve programlarının ayrıntılı olarak duyurulduğu, oturma sayısı Kasım 2020’de dört milyonu geçen saltonline.org’dan, SALT Blog sayfasına, EPUB ve PDF formatlarındaki e-yayınlar ile web projelerine ücretsiz olarak erişilebilmektedir. SALT Araştırma’nın birikim ve kaynaklarının sunulduğu saltresearch.org sitesinden yayın koleksiyonunda arama ve görüntüleme yapılabilmektedir; archives.saltresearch.org sitesinden dijitalleştirilerek kamuya açılan bütün arşiv belgeleri incelenebilmektedir, kaynak göstermek şartıyla araştırmalarda ücretsiz olarak kullanılabilir.

2013’te Google Cultural Institute’a ve 2014’te Flickr The Commons projesine katılan SALT’ın bu platformlardaki dijital sergi projeleri ve koleksiyonlarına da dünyanın her yerinden ulaşılabilir¹.

SALT’ın Turizm Tarihi ve Turizme Dair Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme: SALT Arşivi’nde üç büyük koleksiyondaki dokümanlardan pek çoğuna açık erişimle ulaşılabilir. Ayrıca SALT Galata’da araştırmacılar araştırma yapabilmekte, çalışabilmekte ve erişime açık olmayan kaynaklara ulaşabilmektedir. Pandemi dö-

neminde araştırmacılara sağlıklı hizmet vermek için yeni önlemler de alınmıştır. Bu meyanda, araştırmacılar SALT yapılarına HES koduyla giriş yapabilmektedir. Salı’dan Cumartesi’ye 11.00 ile 17.00 saatleri arasında, ana salondaki çalışma mekânında, yalnızca randevulu kullanıcılara hizmet verilmektedir. Yayın koleksiyonunu kaynak olarak kullanan araştırmacıların mekândan yararlanması öncelikli hale getirilmiştir. Sisteme kayıt yaptıran kullanıcılara haftada iki kez randevu verilmektedir.

SALT’ın üç temel koleksiyonunda yer alan belgeler arasında turizm, konaklama, ağırlama, gastronomi konusunda çok sayıda belge de bulunmaktadır. Bu belgelerin önemli bir kısmı mekân ağırlıklıdır. Ayrıca turizm tarihinin konusuna giren belgeler de arşivde geniş yer tutmaktadır. Ülkemizdeki resmi arşivlerden farklı olarak mimarların, sanatkarların, şehir plancılarının, çeşitli ailelerin özel kayıtlarını barındırması bakımından turizm araştırmacılarına alternatif kaynaklar sunmaktadır. Diğer taraftan kimi otellerin, tatil köylerinin, restoranların ve diğer turizm işletmelerinin planları, bunlar hakkındaki çeşitli yazışmalar turizm araştırmacılarının konularını zenginleştirmesine olanak sağlamaktadır. Dahası arşivin önemli yanlarından birisi de çok sayıda görsel malzemeyi karşımıza çıkarmasıdır. Arşivi tanıtmak üzere basit bazı anahtar kelimelerle

EK-Belgesel-Salt Arşivinden Bir Seçki

Belge 1-1920’lerde kurulan Türkiye’nin ilk seyahat acentalarından TUTTA (Türk Sefer ve Seyahat Acentası), Pera Palas karşıtı, Asmalımescit, Beyoğlu (SALT, Beyoğlu Koleksiyonu)

Kaynak: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/123049>, Erişim tarihi: 31.05.2021.

¹ Salt Medya İletişim biriminden Zeynep Akan’ın 16.03.2021 14:02’de sorularımıza cevap verdiği mailden.

Tablo 1. SALT Arşivinde Turizme Dair Bazı Belgelerin Tasnifi

Belge Türü/Anahtar Kelime	Seyahat	Otel	Turizm	Lokanta	Restoran	Seyyah	Mutfak	Yemek
Afiş			1					
Ajanda								1
Albüm	4	6	3					5
Belge	46	75	41	6	12	6	16	
Broşür	1		3				94	40
Cam negatif								1
Çizim		117	35	25	45			32
Davetiye	2	2	2					
Defter		1						
Dergi	99	75	29	25		36	19	269
Dia pozitif		11	2		3		1	1
Dijital Belge	15	22	27	9	7	8	9	44
Dijital kopya							15	22
Faks	3	2						
Fotoğraf	5	31	16	2	9	1	23	80
Forokart		5		1	1		1	
Gazete	1	6	10				1	3
Harita		4	1					
Kartpostal	4	15	145		1		1	4
Kartvizit		1		2	2			
Katalog		1						
Kitap	1		1					1
Kitapçık		1						
Kupür	16	19	41	3		1	7	7
Liste	1	3					2	1
Makale			1					
Makbuz	1	1						
Mektup	37	6	4	2	1			9
Negatif film	1	2	1					4
Not	1	1					1	
Pasaport	4							
Plan							17	5
Pozitif Film	5	11		1	1			
Resim		2						
Sunum			1					
Taslak		2						1
Tez		1	1	2	1	1	2	4
Transkripsiyon formu						1	3	
Video karesi	4							
Zarf	8	1						
Toplam	259	424	365	78	83	54	212	534

Kaynak: Salt Medya İletişim biriminden Zeynep Akan'ın 16.03.2021 14:02'de sorularımıza cevap verdiği e-posta; <https://archives.saltresearch.org>, Erişim tarihi: 01.06.2021.

yaptığımız tarama ve bu taramada çıkan sonuçlar aşağıda tabloda gösterilmiştir. Daha özel anahtar kelimeler turizm araştırmacılarını çok daha geniş bir portföye ulaştıracaktır. İnanıyoruz ki SALT'ın veri tabanlarında yapacağınız gezintiler sizlere yeni araştırmalar için yeni basamaklar döşeye-

cektir. Araştırmacılara fikir vermesi bakımından SALT'tan seçtiğimiz üç belgeyi metin içerisinde ek olarak koyduk. Bir sonraki sayıda Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri ve bu arşivlerden turizm araştırmacılarının yararlanırken dikkat etmesi gerek hususlar üzerinde duracağız.

Belge 2-Dersaadet'ten Budapeşte'ye yapılacak seyahat için [Mimar] Şemseddin [Şeniz] Bey'e verilen mürür tezkeresi

Tezkerede "30 Ağustos Salı günkü trenle azimet etmek üzeredir." yazmaktadır. Mimar Şemseddin'in vesikalık fotoğrafı bulunmaktadır. Mimar Şemseddin 1889 doğumludur, tezkere verildiğinde 27 yaşındadır. Tezkere, Harbiye

Nezâreti Celîlesi'nin müsaadesiyle verilmiştir. Mahal-i itası (Verildiği yer): Dersaadet Merkez Kumandanlığı. Verildiği tarih: 08.09.1916 (Rumi 26.06.1332) Osmanlı Türkçesi, Macarca, Almanca ve Yunanca dillerinde bir belgedir (SALT, Belgeler Koleksiyonu).

Kaynak: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/192862>, Erişim tarihi:11.04.2021.

Belge 3-Bir Ailenin Seyahat Fotoğrafları (1960)

Ankara, Akçakoca, İstanbul, Trenle yolculuk, Adana Fotoğrafları (37 farklı resim) (SALT, Fotoğraf Albümleri Koleksiyonu)

Kaynak: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/35103>, 15.03.2021)

II. KISIM: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SEYAHAR VE SEYATAHANAMELERİN TASNİFİNE DAİR BİR DENEME

Seyâhatnâme, Arapça siyâhat (gezi) ile Farsça nâme (risâle) kelimelerinin birleşmesiyle Türkçeye girmiş bir kelimedir. Arapça seyh kökünden mastar olarak türemiş olan siyâhat sözcüğü “su-yun yerin üstünde sürekli akması” anlamına gelmektedir. “Yürüme, gitme, ibadet amacıyla yer yüzünde gezip dolaşma veya uzun yolculuk, gezi” manalarına da sahiptir. Yolculuk eden kişiye sâih veya seyyâh denilmektedir. Seyâhatnâme, Fars edebiyatında sefer-nâme, Arap edebiyatında rihle, Batı edebiyatında travelogue (seyahat günlüğü) olarak anılmaktadır. Rahl kökünden türeyen rihle kelimesi sözlükte “yola koyulmak, gitmek” anlamında kullanılmıştır. Sefer ve seyr kelimelerinin “ibret almak için gezip dolaşmak” gibi karşılıkları bulunmaktadır. En genel ve yerleşik tanımıyla seyâhatnâme, dar veya geniş bir coğrafyada seyyahın gezip gördüğü yerler hakkındaki izlenimlerini anlattığı eserdir. Son zamanlarda seyahatname karşılığı olarak Türkçede gezi yazısı kavramı kullanılmaktadır.

Seyâhatnâme, doğa, macera, keşif yazımı, rehber kitaplar vb. ile ilgilenen ve hatıratın altında doğan bir edebiyat türüdür. Okurlar açısından seyâhatnâmeler, sıradan dünyanın gerçekliğinin

den uzak hayali bir diyara bir kaçıştır. Yazarların kendileri için, genellikle bir şekilde kendileri için bir hediye ve gelecek nesillerin geçmişini korumanın bir yoludur. Kaydı tutulan yerin tarih kitaplarında olmayan bir boyutudur. Aynı zamanda bir yerin kültürü, tarihi ve coğrafyasının da kaydını vermektedir. Seyâhatnâmeler çok eski çağlardan bu yana toplumların uzak medeniyetlere dair meraklarını kısmen de olsa gidermelerini sağlamış, sadece hakkında hikayeler ve kulaktan dolma bilgiler edinebildikleri medeniyetlere dair insanları aydınlatma gibi bir görev üstlenmişlerdir. Seyâhatnâmeler yazıldıkları dönemin birinci elden kaynaklarıdır. Günümüzde içerdikleri bilgiler bakımından bilhassa tarihçiler, antropologlar, coğrafyacılar, müzeciler gibi birçok bilim ve sanat alanından insanların ilgisini çekmeyi sürdürmektedir. Yakın zamanda ülkemizde gelişmeye başlayan Turizm Tarihi’nin de içeriğini oluşturan pek çok bilgiye sahiptirler.

Eski zamanlarda oldukça pahalı ve zahmetli bir faaliyet olan seyahat, çağımızda insanoğlu için oldukça sıradan bir etkinliğe dönüşmüş; artık neredeyse herkes bir vesileyle yolculuklara çıkar hale gelmiştir. Bununla birlikte, günümüzün turistlerinden ve yolculuklarıyla geçmişte yaşayan seyyâh arasında büyük farklılıklar vardır. Geçmiş zamanların seyyahları yalnız seyahat etmek için yolculuklar gerçekleştirmişlerdir ve derin keşif arzularıyla gittikleri yeni yerleri kayda geçirmek; gözlemlediklerini diğer insanlara aktarmak gayretinde olmuşlardır.

Bu yazı dizimizde eskiçağdan günümüze amaçları sadece seyahat etmek olan ve seyahat deneyimleri bir şekilde kayda geçen seyyahların bir kronolojisini çıkarmaya çalışacağız. Dizimizin ilk yazısında Eski çağın seyyahlarıyla yola çıkacağız. Böylelikle özellikle Turizm Tarihi’nin önemli kaynakları arasında yer alan seyyahlar ve onların seyahat deneyimlerini belirli bir düzende topluca değerlendirme gayretinde olacağız.

Eskiçağ’ın Seyyahları

Eski Çağ’da Seyahati Yönlendiren Nedenler: Eski çağda uzun mesafelerde seyahatlerin önemli bir bölümü savaş, diplomasi, devlet kurma veya ticaret amacıyla yapıldı. Bununla birlikte, dini yer-

leri ziyaret etme, olimpiyatlar gibi etkinlikleri izleme ve sağlıkla ilgili çözüm arama gibi nedenlere dayalı yolculuklar da vardı. Eski çağda ticaret, seyahatlerin vazgeçilmez nedenlerinden en başta geleniydi. Roma İmparatorluğu zamanında Çin, Hindistan ve Tanzanya gibi birbirinden farklı ülkelerle ticari faaliyetler sürdürülüyordu. Çinli tüccarlar, Çin ipeği karşılığında Romalı meslektaşlarıyla heykel ve diğer işlenmiş malları değiş tokuş ediyorlardı. İmparatorluğun dört bir köşesinden, bilhassa Mısır, İspanya, Sardunya ve Sicilya'dan, şehre tahıl getirilirdi. Roma ticaret ağı Akdeniz'deki şehirlerinde kurulan ofislerle desteklenirdi. Bu ofisler, Roma yollarındaki ara istasyonlar gibi vazife görürdü. İran ve Roma'da erken dönemden itibaren posta teşkilatları kurulmuştu. Postacılar da yollar üzerindeki hareketliliğin daimi temsilcileriydi.

Büyük kahinlerden birisine yapılan dinsel yolculuk, antik dünyada, özellikle Roma'da dini seyahatin temel nedenlerinden biriydi. Romalılar, geleceklere hakkında bir fikir edinme umuduyla kahinleri ziyaret ederdi. Sağlık, hem Roma hem de Yunan kültüründe seyahati motive etmede önemli rol oynadı. Gezinler, hastalıkları iyileştirme umuduyla, tanrılara adanan tapınakları ziyaret ettiler. Bu kutsal alanlar bazen tanrıların yanı sıra belirli doktorlarla ilişkilendirilebilirdi.

Greko-Romen kültüründe, çoğu din adına olmak üzere yılda bir ya da birkaç yılda bir festivaller düzenlenirdi. Festivaller genellikle belirli yerlerde yapılırdı ve bireyler bu organizasyona katılmak için şehirden şehre seyahat ederlerdi. Bu festivallerin en popülerleri Yunanistan'daki Pythian, Isthmian, Nemean ve en ünlüsü Olimpiyat oyunlarıydı. Festivallerin uzunluğu nadiren beş günü aşarken, seyahat süreleri haftalar veya aylarla ölçülebilirdi. Roma'da varlıklı kimseler yılın farklı dönemlerinde plajlara ve dağ kenarındaki tatil yerlerine seyahat ettiler. Orta sınıf Romalıların bile birden fazla yerde konuta sahip olması alışıldık bir durumdu.

Savaş ve devlet kurma, Roma ve Yunan toplumunun sıradan vatandaşlarının seyahatlerinin en yaygın iki nedeniydi. Savaş adına seyahatin zirvesi İskender'in zamanıydı. İskender'in savaş, Helen halklarının ve kültürünün Afganistan,

Mısır ve diğer yerlerdeki yerleşim yerlerine ulaşmasına ve İskender'in soyundan gelen Selevkoslar ve Ptolemeler gibi birkaç krallığın kurulmasına yol açtı. Göç, aynı zamanda, özellikle Roma şehri de dâhil olmak üzere büyük şehir merkezlerine seyahat için bir motivasyondur. Tek başına bireylerin ya da topluca ailelerin göç etme ve ardından şehirlere yerleşmeleri konusunda (savaş zamanı hariç) çok az kısıtlama vardı.

İlk Kara ve Deniz Yolları: Ülkemizin de içerisinde yer aldığı Akdeniz dünyasında uzun mesafeli seyahatin ilk örneklerinin, Mısır ve Mezopotamya topraklarında görüldüğü öne sürülmektedir. Bu iddianın sahiplerine göre, Mısır'da Nil Nehri, ticaret ve ulaşım faaliyetleri için bir kanal vazifesi görmekteydi. Mezopotamya'da Dicle ve Fırat'ta nehir yolculuğu, öküzlerin çektiği vagon benzeri araçlarla karada uzun mesafeli yolculuklarla desteklenmekteydi. Bu bölgelerde, kısa süre sonra savaş arabası gelişti. Arabanın gelişimi Yakın Doğu'da, büyük ama özellikle karmaşık olmayan yol sistemlerinin gelişmesini tetikledi. Eski çağın Akdeniz dünyasında kayda değer en eski yol sistemi Kral Yolu'ydu. Kesik kesik ve birbirinden kopuk hatlardan oluşan bu yol ağı, M.Ö. 5. yüzyılda Ahameniş İmparatorluğu hükümdarı I. Darius zamanında birleştirildi ve örgütlendi. Bu yol ağı imparatorluk genelinde iletişim ve ulaşımın hızlandırılması yanında vergi tahsilatının sağlanması için de kullanıldı. Kuşkusuz, Eski çağda da karayollarının inşasını coğrafi koşullar belirledi. Bunun en tipik örneklerinden birisi Yunanistan'dır. Yunan toplumunun devlet düzeyinde parçalı yapılanması, şehir devletleri tarzında örgütlenmesi yol sistemini belirleyen bir unsur oldu. Gerek Yunanistan'ın dağlık arazilerden meydana gelmesi ve gerek şehir devletleriyle siyasi parçalanmışlık içerisinde bulunması, ayrıca yol inşa etmenin aşırı maliyetlere sebep olması nedeniyle Yunan yolları çağdaş toplumlara oranla daha az gelişti. Yapılan yolların maliyeti ek vergi yükü demektir. En iyi ve bakımlı Yunan yolları, her türlü hava koşuluna dayanacak şekilde inşa edilen büyük şehirler ile yakınlarındaki kutsal yerleri bağlayan yollardı. Yunan yollarının zayıf noktası yol ağı üzerinde büyük bir devletin denetim ve gözetiminin olmamasıydı. Tam da bu nedenle gezginler, yollardaki tehlikelerle kendi

başlarına mücadele etmek gibi bir güçlkle karşı karşıydı. Roma yolları, büyük ölçüde ordunun ulaşımını kolaylaştırmak için tasarlanmıştı. Şehirlerden uzaklaştıkça daralan Roma yolları çoğunlukla çakılla kaplıydı. Kara yoluyla seyahat etmenin zorluğu ve stresi nedeniyle, çok az sivil Roma yollarında uzun mesafeli seyahat veya ticaret yapmayı tercih etti. Bunun yerine, vergi tahsildarları, kuryeler, askerler ve diğer hükümet yetkilileri, karayolu ağının birincil kullanıcıları oldu. Bu açıdan Roma'daki kara yolları resmi işler için daha çok tercih edilmişti.

En erken deniz yolculuğunun, Yakın Doğu'daki Nil ve diğer nehirlerde gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Eski çağda Yunanistan'da, zeytinyağı gibi büyük miktarlardaki mallar deniz yoluyla taşınırdı. Romalılar, güçlü orduları yardımıyla denizleri korsanlardan az çok temizlemişti. Ne var ki fırtınaların ardında bıraktığı gemi enkazları korsanlardan çok daha korkunçtu ve bu durum dönemin şiir ve şarkılarında fazlasıyla yer bulmuştu. Şüphesiz gemiyle seyrüsefer, karadan ilerlemekten çok daha keyifliydi, ancak gelgit ve diğer hava koşullarındaki değişiklikler bu seyahatlerin yıl boyunca kesintisiz bir şekilde sürdürülmesinin önünde önemli bir engeldi.

Eskiçağın Önemli Gezginleri: Eski çağın ve tarihin bilinen ilk gezgini, Kartaca Senatosu tarafından M.Ö. 5. yüzyılda Afrika'nın batı kıyılarında koloniler kurmak için görevlendirilen Hanno'dur. Yolculuğunun tek kaynağı "Hanno'nun Kıyı Gezisi" adıyla da tanınan bir Yunanca periplustur. Periplus, antik çağdan kalma, denizde seferi kolaylaştırmak, kılavuzluk amaçlı yazılmış seyir defterlerine verilen isimdir. Antik çağda gelişme gösteren peripluslara Orta Çağ'da Portolan haritası denmektedir. Hanno, Cebelitarık boğazı boyunca yelken açtı, şu anda Fas'ta olması muhtemel Afrika kıyılarında yedi Kartaca kolonisini kurdu veya yeniden iskân etti ve kıtanın Atlantik kıyılarını önemli ölçüde keşfetti. Hanno'nun Batı Afrika kıyısı boyunca güneyde en son nereye vardığına dair tartışmalar hala sürmektedir. Sierra Leone, Kamerun ya da Gabon'a kadar ilerlemiş olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, daha ölçülü bazı araştırmacılar Kartacalıların Bojador Burnu'ndan daha güneye yelken açamayacağını

ve Kanarya Adalarını görmüş olabileceklerini dile getirmektedir.

Hanno'dan sonra, ilk çağ gezginlerinin en meşhuru, "Tarihin Babası" Herodot'tur. Herodot, Halikarnas'ta (Bodrum) M.Ö. 484 yılında dünyaya gelmiştir. Zengin bir aileye mensup olması ve geniş ölçekteki ticari ilişkileri dolayısıyla, kendisinde doğmakta olan keşif istek ve hevesinden faydalanabilmiştir. M.Ö. 464 yılında, 20 yaşında Halikarnas'tan ayrılmıştır. M.Ö. 464'te başlayan yolculuğunda sırasıyla Mısır, Libya, Etiyopya, Lübnan, Arabistan, Irak, Afganistan, Hindistan, Med toprakları, Hazar Denizi, İskit toprakları, Karadeniz, Boğaziçi, Marmara ve Ege denizlerini görmüştür. Herodot'un yolculuklarındaki başlıca amacı İran'la Yunanistan arasında süren uzun savaşlarla ilgili bazı yerinde gözlemler yapabilmek, daha açık ifade etmek gerekirse tarihini yazmak savaşlara sahne olan yerleri gezip dolaşmak istemesidir.

Pytheas İberya, Kelt, Manş, İngiltere, Orkney Adaları, Thulö Adası sahillerinin kaşifidir. Gezgin, coğrafyacı, astronom Marsilyalı Pytheas, M.Ö. 340 yılına doğru, tek gemi ile Cebelitarık Boğazı'nın öte tarafına gitmiştir; kuzeye doğru yol almış; Manş Boğazı'na girmiş; Norveç olması muhtemel bulunan bir karaya varmış ise de, bu yeri geçmemiştir. Kendi anlatımına göre, bu karanın öte tarafında ne deniz, ne kara, ne de hava görmüştür. Doğduğu şehri terk edişinden bir yıl sonra da Marsilya'ya dönmüştür. Pytheas, cesur bir denizci olmakla birlikte aynı zamanda önemli bir bilgindir. Gelgitlerde ayın etkisi olduğunu ilk keşfeden o olmuş ve dünyanın ekseninde bulunduğu sanılan Kutup yıldızının o noktayı tamamen kaplamadığını anlamıştır.

İskender'in amirallerinden *Giritli Nearque* (M.Ö. 326) İndüs'ten (Hint Okyanusu) Basra Körfezi'ne kadar Asya kıyılarını dolaşmıştır. Bu gezi İskender'in, Hindistan'ın Mısır'la olan ulaşımını sağlayabilecek bir keşif seyahatine girişme düşüncesini aklından geçirmesinin bir ürünüdür. Bir Yunan filozof ve tarihçisi olan Arrian, yazmış olduğu (*Historia Indica*) adlı eserinde bu seyahat hakkında tam ve esaslı bir analiz yapmıştır.

Eskiçağ'da Afrika'nın batı kıyılarını gören seyahatlardan birisi de M.Ö. 146 yılında yaşamış

olup önemli bir coğrafyacı ve denizci olan *Kyzikoslu Eudoxus*'tür. Bu denizci, Mısır'ı ve Hindistan sahillerini ziyaret ettikten sonra, ancak 1600 yıl sonra Vasco da Gama tarafından yapılabilmemiş olan bir Afrika turunu düşünmüştür. Eudoxus, bu iş için büyük bir gemi ile iki küçük tekne sağlamış ve Atlantik'in bilinmeyen suları üzerinde serüvene atılmıştır. Acaba, bu gemileri nereye kadar götürmüştür? Bu noktanın belirtilmesi zor bir sorundur. Bu konuda Strabon, VIII. Ptolemaios II. Euergetes zamanında geçen bir hikâyeyi aktarmaktadır. Mısır'ı atlayarak doğrudan Hindistan'a gidecek bir deniz yolu ararken, Gades'ten gelen (bugünkü Cadiz, İspanya) bir geminin kalıntılarını Afrika'nın doğu sahillerinde rastlandığını öğrenmiş ve bu yolu takip etmek üzere yola çıkmış; ne yazık ki kendisinden bir daha haber alınmamıştır.

M.Ö. 64 yılında Amasya'da doğan *Strabon*, bir coğrafyacı olarak ön plana çıkmıştır. Asya'nın iç kısımlarını, Mısır, Yunanistan ve İtalya'yı dolaşmış ve uzun zaman Roma'da yaşamıştır. Strabon, büyük bir kısmı günümüze kadar intikal etmiş on yedi kitaba bölünmüş bir coğrafya bırakmıştır. Bu eser, Ptoleme (Batlamyus)'nin eseriyle birlikte, eski çağın zamanımız coğrafyacılarına bırakılan en önemli anıtını oluşturmaktadır.

Milattan sonraki ilk iki asırda, coğrafi hareketlilik çok artmış ise de yeni ülkelerin kâşifleri olan asıl gezginlerin sayısı oldukça sınırlı kalmıştır. *Plinius*, M.S. 1. yüzyılda yayımladığı "Doğal Tarih" adlı eserinin 3, 4, 5 ve 6. kitaplarını coğrafyaya ayırmıştır. Becerikli bir denizci olan *Hippalus*, M.S. 50 yılında, Hint Okyanusu Muson rüzgârlarının kanununu bulmuş ve bu devamlı rüzgârlar sayesinde, bir yıllık süre içinde Hindistan'a gidiş ve geliş seyahatlerini yapabilmek için daima denizin açığında bulunulması gerektiğini öğrenmiştir. 86 yılında doğmuş olan Yunanlı tarihçi *Arrian*, "Karadeniz'de Sahil Seyahati" eserini yazmış ve önceki keşif seyahatlerinde meydana çıkarılmış bulunan bölgeleri büyük bir dikkat ve özenle tespitte çalışmıştır. Sonunda, *Mısırlı Claude Ptoleme* (Batlamyus), 170 yılına doğru, kendisinden öncekilerin çalışmalarını koordine ederek, çok büyük yanlışlıklara rağmen, ilk kez matematik esaslara uygun olmak üzere şehirlerin enlem ve boylam derecelerini göster-

miştir.

Yunanlı yazar *Pausanias*, çok güzel yazılmış, doğru ve güvenilir bir el kitabı olan "Yunansitan'ın Tasviri" adlı eserde her türlü detayları tespit etmiş ve 2. yüzyılın turistleri bu rehberle Yunanistan'daki çeşitli eyaletleri rahatlıkla dolaşabilmişlerdir. O, bir kâşif, bir bulucu değil, yalnızca, Yunanistan'ın doğru bir keşfini yapıp yazmakla yetinmiş bir gezgin olmuştur. Bununla birlikte, seyahatnamesi, Hellas ve Peleponnez üzerinde çalışan bütün coğrafyacılar ve araştırmacılar için çok fayda sağlamış ve 16. yüzyılın bir bilgini, bu seyahatname için, pek haklı olarak, "En eski ve en der bir bilgi hazinesi" demiştir.

Yunan tarihçisinden yaklaşık yüz otuz yıl sonra, 4. yüzyılın sonlarına doğru, 399-412 yılları arasında *Fa-hian* adındaki Çinli bir gezgin, bir Budist rahip, aynı zamanda tercüman beraberindeki dokuz kişiyle Çin'in batısında bulunan Kansu, Tataristan, Kuzey Hindistan, Pencap, Seylan ve Cava'yı içerisine alan ülkelerde Budist metinlerini toplamak üzere dinsel amaçlı bir keşif seyahati yapmıştır. İpek Yolu üzerindeki pek çok ülkenin erken Budizm, coğrafyası ve tarihiyle ilgili öykülerle dolu seyahatleri hakkında bir kitap yazdı. "Budist Krallıkların Kaydı" başlığını taşıyan bu seyahatnamesi zamanımıza kadar korunmuştur. Seyahatname, Tatarların, Hintlilerin özellikle dinsel törenlerini içeren gelenekleri hakkında çok ilgi çekici bilgiler vermektedir. Fa-hian'la Eski çağ seyyahlarına noktayı koyuyoruz. Eskiçağ seyyahlarının bir listesi için aşağıdaki tabloya bakabilirsiniz.

Eski çağ Seyyahlarının Geleceğe Aktardığı Kültürel Miras: Avrupalıların doğuyu algılamasında eski çağın seyyahları, coğrafyacıları ve filozoflarının çerçevesini belirlediği mit ve fanteziye dayalı bilgiler uzun seneler etkisini korumayı başardı. Plinius, eserinde dünyanın kenarında yaşayan korkunç ırklar, köpek başlı insanlar, başları göğüslerinde olan adamlar, çölde gölgesinde saklandıkları tek koca ayaklı insanları uydurdu. Plinius ve onu takip edenlerin anlatıları nesiller boyu doğuyu bu tuhaf yaratıklarla özdeşleştirdi. Bu tuhaf ülkeler ve bunların insan bile sayılamayacak sakinleri yalanı Avrupalıların doğuya olan ilgisini artırma konusunda belki de ilk çıkış nok-

Tablo 2. Eski çağ Seyyahları ve Seyahat Ettikleri Ülkeler/Yerler

Seyyah Adı	Kökeni	Eseri	Tarih	Gördüğü/Anlattığı Yerler
<i>Hanno</i> (M.Ö. 5. Yüzyıl)	Kartacalı Amiral	“Hanno’nun Kıyı Yolculukları” <i>The Periplus of Hanno: A Voyage of Discovery Down the West African Coast, by a Carthaginian Admiral of the Fifth Century</i>	M.Ö. 5. Yüzyıl	Kanarya Adaları-Batı Afrika sahilleri
<i>Herodot</i> (M.Ö. 484-M.Ö. 425)	Yunan tarihçi (Bodrumlu) (Eserin konusu M.Ö. 499-M.Ö. 449 Pers-Antik Yunan savaşları)	Historia	M.Ö. 464?	Mısır, Libya, Etyopiya, Finike, Arabistan, Babil, İran, Hindistan, Medya, Kolşid, Hazar Denizi, Trakya ve Yunanistan
<i>Pytheas</i> (M.Ö. 380-M.Ö. 310)	Yunan coğrafyacı, denizci, kaşif (Marsilyalı) (İskender’in Asya Seferi sırasında Kuzey Avrupa’yı keşif için yola çıkmıştır.)	Eseri günümüze ulaşmamıştır. Strabon Eratosthenes ve Plinius gezilerinden söz etmektedir.	M.Ö. 340?	İberya, Kelt, Manş, İngiltere, Orkney adaları, Thülo adası, Norveç?
<i>Nearque</i> (M.Ö. 360-?)	Yunan amiral (Giritli) (İskender’in Hindistan-Mısır arasında bir deniz ulaşım ağı araması üzerine seyahate çıkmıştır.)	Seyahati Arrian ve Strabon’un eserlerine konu olmuştur.	M.Ö. 326?	Basra Körfezi
<i>Kyzikoslu Eudoxus</i> (M.Ö. 2. Yüzyıl)	Yunan denizci	Gezisi Strabon’da anlatılmaktadır.	M.Ö. 118-M.Ö. 116?	Helenler adına Mısır-Hindistan bağı kurduğu düşünülmektedir.
<i>Strabon</i> (M.Ö. 64-M.S. 20?)	Yunan tarihçi, coğrafyacı, filozof (Amasyalı-Roma dönemi)	Coğrafya (17 cilt) *12-13-14. Ciltler Anadolu’yu kapsamaktadır.	M.Ö. 1-M.S. 1. yüzyıllar	Roma İmparatorluğu topraklarının büyük kısmı.
<i>Plinius</i> (M.S. 23-M.S. 79)	Yunan yazar, coğrafyacı ve filozof (Roma dönemi)	“Doğa Tarihi” Natura’s Historia (37 kitap) *3,4,5 ve 6. Ciltler coğrafya	M.S. 1. yüzyıl	Coğrafya, astronomi, vd.
<i>Hippalus</i> (1. Yüzyıl)	Yunan denizci ve tüccar (Roma dönemi)	Eseri yoktur. Plinius’un eserinde zikredilmektedir.	M.S. 1. yüzyıl	Kızıldeniz’den Hint Okyanusu’na ulaşmıştır. Muson rüzgarlarının kadielerini keşfeden Avrupalıdır.
<i>Arrian</i> <i>Lucius Flavius Arrianus Xenophon</i> (M.S. 86-146?)	Yunan tarihçi (Roma dönemi)	“Karadeniz Sahil Seyahati” Arriani Periplus Ponti Euxini	M.S. 2. yüzyıl	Karadeniz kıyıları
<i>Ptoleme</i> (Batlamyus) (M.S. 100-170?)	Geç İskenderiye dönemi bilim adamı (Roma dönemi)	Coğrafya	M.S. 2. yüzyıl	Bilinen dünyanın coğrafyası ve haritaları
<i>Pausanias</i> (M.S. 2. Yüzyıl)	Lidyalı gezgin ve coğrafyacı (Roma dönemi)	“Yunanistan’ın Tasviri” Perigies tes Hellados (10 cilt)	M.S. 2. yüzyıl	Yunanistan, Mısır, Ortadoğu, İtalya, Makedonya
<i>Fa-hian</i> (Faxian) (M.S. 337-422)	Çinli Budist keşiş ve tercüman	“Budist Krallıklarının Bir Kaydı” A Record of Buddhist KingdoM.S. (Foguo Ji)	399-412	Orta, Güney ve Güneydoğu Asya

tasını oluşturdu.

Aslında doğu için biçilen bu tuhaf kumaş Yunanların M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren Yunan olmayanlar için belirlediği zengin geleneğin ürünüydü. O tarihlerde Pers İmparatorluğu'na komşu Yunanlar, anavatanlarına İran, Mısır ve Hindistan'la alakalı haber akışı sağlamaktaydı. Bu haber akışı Büyük İskender'in fetihleri ile daha da çoğaldı. Bu haberler içerisinde çeşitli canavarlar ve harikalar öne çıkmaktaydı. Herodot Hindistan'daki altın çıkaran karıncalar, Ctesias, köpek başlı adamlar ve pigmelerle doğu imajına katkı sağlamaktaydı.

Platon, Timaios adlı eserinde, Mısırlıların belirli konularda Yunanlardan ileri olduğunu, Atinalıların bile unuttuğu binlerce yıllık Atina tarihini ve batıdaki kayıp Atlantis kıtasının hikayesinin Mısır kayıtlarında bulunduğunu belirterek örneklemiştir. Aristo, bazı barbarların da Yunanlar gibi mükemmel düzeyde örgütlenmiş devletleri olduğunu itiraf etmekten kaçınmadı. Bununla birlikte, bu iki filozof Asyalıların Avrupalılardan belirli konularda geri kalmış göstermeyi de ihmal etmediler. Strabon kendi kendisiyle uzun uzadıya yaptığı tartışmada Hindistan ve diğer uzak diyarlarla ilgili olarak topladığı tuhaf hikâyelerin güvenilirliği üzerinde durdu. Ne var ki eleştirdiği bu hikâyeleri kendi eserine katmaktan da uzak durmadı. Böylece Eski çağdan itibaren batının gördüğü yanında uydurduğu bir doğu imajı iç içe gelişti. Bu durum ya da ikilem günümüze ka-

dar varlığını sürdürdümeyi başardı.

KAYNAKÇA

- Adams, C. ve Laurence, C. (2011). *Travel and Geography in the Roman Empire*. New York: Routledge.
- Casson, L. (1994). *Travel in the Ancient World*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Grafton, A. (2004). *Yeni Dünyalar Eski Metinler: Geleneğin Gücü ve Keşiflerin Yarattığı Şaşkınlık*. (çev. Füsün Savcı). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Mishra, S. (2014). Travelogues: An Innovative and Creative Genre Of Literature, *International Journal of English and Literature (IJEL)*, 4 (4): 45-50.
- Özdemir, M. Ç. ve Tekinsoy, Y. E. (Editörler) (2016). *Seyahatnamelerde Türkiye*. Ankara: Türk Yurdu Yayını.
- Şirin, İ. (2016). Seyahatnâmelerin Sosyal Bilimlerde Kullanım Değeri: Seyahatnâme Metodolojisi Geliştirmenin Zorunluluğu. İçinde; M. Çağatay Özdemir ve Y. Emre Tekinsoy (Editörler), *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye* (ss. 9-20). Ankara: Türk Yurdu Yayını.
- "Travel in Classical Antiquity", https://en.wikipedia.org/wiki/Travel_in_Classical_antiquity, Erişim tarihi: 29.05.2021.
- Verne, J. (1982). *Dünyanın Keşfi-I*. (çev. Ferid Namık Hansoy). İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Wikipedia.
- Yazıcı, H.-Coşun, M.-Dilek, K. (2009). Seyahatname. *TDVİA*. Cilt- 37. (ss. 9-16). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Doç. Dr. Murat HANİLÇE, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tokat.
e-posta: murat.hanilce@gop.edu.tr

Turizmin Tarihî Kökenleri – III: Antik Çağ'da Yunan ve Roma Uygarlıkları

Dilek ACAR

Anadolu Üniversitesi
Eskişehir Meslek Yüksekokulu

GİRİŞ

Binlerce yıl boyunca atalarından çok farklı yaşamayan insanlar, yaklaşık son on bin yıl içinde tarım ve hayvancılığı başlatırken ilk büyük uygarlıkları da kurdular. Bu dönem içinde, günü-

müz dünyasının "doğuşu" veya kimi kaynaklara göre "tarihin doğuşu" M.Ö. 700'lü yıllarda başlar. Watsons'a göre, M.Ö. 750 – M.Ö. 350 yılları tarihin en derin ayrım çağıdır. Modern insan psikolojisinin temeli yaklaşık bu dönemde geliş-